

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2013

Přemysl Ovský

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filosofická

Bakalářská práce

**POHŘBY VÁLEČNÍKŮ V MEZIKULTURNÍ
PERSPEKTIVĚ**

Přemysl Ovský

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filosofická
Katedra antropologie
Studijní program Antropologie
Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce
POHŘBY VÁLEČNÍKŮ V MEZIKULTURNÍ
PERSPEKTIVĚ
Přemysl Ovský

Vedoucí práce:

Mgr. Daniel Sosna, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filosofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval Mgr. Danielu Sosnovi, PhD. za cenné rady a připomínky. Také děkuji Západočeské univerzitě v Plzni za umožnění přístupu k elektronické databázi HRAF.

OBSAH

ABSTRAKT	7
ÚVOD A CÍL PRÁCE.....	8
1. VYMEZENÍ PROBLEMATIKY.....	9
1.1. HISTORIE STUDIA VÁLEČNICTVÍ	9
1.2. VÝVOJ ZBRANÍ	13
1.3. VÝVOJ VÁLČENÍ	16
1.4. STUDIUM POHŘEBNÍCH PRAKTIK.....	22
1.5. POHŘEBNÍ RITUÁLY	23
2. METODOLOGIE	27
2.1. VÝBĚR SPOLEČNOSTÍ.....	27
2.2. KÓDOVÁNÍ A ANALÝZA.....	28
3. VÝSLEDKY	28
3.1. VARIABILITA ARTEFAKTŮ.....	28
3.2. VARIABILITA MÍSTA POHŘBU VÁLEČNÍKA	31
3.3. VARIABILITA ULOŽENÍ VÁLEČNÍKA	33
ZÁVĚR	36
4. POUŽITÁ LITERATURA.....	38
5. RESUMÉ.....	41
6. PŘÍLOHY	42

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je zaměřena na pohřby válečníků v pre-státních společnostech v Africe, Severní i Jižní Americe a v Oceánii. Cílem této práce bylo zjistit, pomocí komparativní metody, jaká je variabilita pohřebních rituálů u pre-státních společností a na základě variability artefaktů, vkládaných do hrobu válečníků, najít vztah mezi symbolickou a praktickou rovinou pohřbů. Vzorek 15 společností byl vybrán výlučně na základě etnografických zdrojů z elektronické databáze HRAF. Úvod práce je věnován krátkému pohledu do historie válečnictví a následně zmapování počátků a vývoje prvních zbraní a historickému vývoji válečnictví. Zároveň je představen i stručný úvod do studia pohřebních praktik. Závěr bakalářské práce je věnován výsledkům srovnávacího výzkumu, které ukazují, že ačkoliv jsou pohřební rituály napříč zkoumanými společnostmi velmi odlišné, dají se najít společné znaky. Jedním tímto znakem je snaha ostatních bojovníků přinést svého padlého druha zpět domů a umožnit tak jeho řádný pohřeb, druhým společným znakem je vkládání skutečných zbraní, které sloužily svému majiteli, do jeho hrobu.

ÚVOD A CÍL PRÁCE

„A Morgoth vzal tělo elfského krále, zpřelámal je a chtěl je předhodit svým vlkům, ale Thorondor se přihnal ze svého hnízda na štítech Crissaegrim, snesl se na Morgotha a poškrábal mu obličej. Hukot Thorondorových křídel byl jako zvuk Manwého větru; uchvátil tělo mocnými pařáty, vznesl se prudce nad střely skřetů a krále odnesl. Položil ho na vrcholek hory, která ze severu shlížela do skrytého údolí Gondolinu; Turgon pak přišel a navršil nad otcem vysokou mohylu. Žádný skřet se nikdy neodvážil přejít přes Fingolfinovu horu ani se přiblížit k jeho hrobu.“

J.R.R.Tolkien, Silmarillion – Mýty a legendy Středozemě

Tato ukázka z tolkienova díla Silmarillion nám ukazuje, jak silně je v našich myslích zakořeněna představa o nutnosti řádného pohřbu padlého válečníka. To, jak nakládáme s tělem, nám řekne mnoho o postojích k lidskému tělu obecně, stejně tak o vztahu ke smrti a o vztahu ke konkrétnímu zemřelému člověku. V tomto případě se orel Thorondor snesl a, navzdory všem nebezpečstvím a ohrožení vlastního života, odnesl tělo mrtvého krále na vrcholek hory, kde mohlo být náležitě pohřbeno. Co však dokáže přinutit živého tvora, aby riskoval svůj život pro svého mrtvého spolubojovníka? Tělo samotné je produktem sociální praxe, která ho obklopuje. Je to tedy právě ona imaginace lidské mysli o posmrtném životě, snaha pohřbít svého druhá řádným způsobem, vzdát mu tak svoji čest, případně se s ním naposledy rozloučit. To, co uděláme s tělem, kam je uloženo a jak je na tuto osobu pamatováno, či naopak zapomínáno, ukazuje, jak se daná společnost pokouší porozumět životu a smrti dotyčné osoby i vlastnímu životu a smrti.

Cílem této bakalářské práce je (1) na základě srovnávacího výzkumu zodpovědět na následující výzkumné otázky:

1. Jaká je variabilita artefaktů vkládaných do hrobu válečníků?
2. Jak se liší průběh pohřebních rituálů válečníků?

a (2) pokusit se, skrze výše uvedené výzkumné otázky, odhalit vztah mezi symbolickou a praktickou rovinou válčení.

1. VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

Úvod této bakalářské práce věnuji krátkému pohledu do historie válečnictví a následně zmapování počátků a vývoje prvních zbraní a historickému vývoji válečnictví. Zároveň představím i stručný úvod do studia pohřebních praktik.

1.1. HISTORIE STUDIA VÁLEČNICTVÍ

Je válka součástí naší historie od samého počátku vývoje lidského druhu, nebo se vyvinula až v pozdějším období, jako výsledek lidského vývoje a nových technologií? Podobnou otázku už si kladlo mnoho badatelů.

Jednou z prvních teorií, snažící se odhalit čas a důvod vzniku válečnictví je takzvaná teorie opice-zabijáka (Otterbein, 2004: 38), která byla všeobecně uznávanou v letech 1850 až 1920. Tato teorie vycházela z Darwinovy teorie o přirozeném výběru druhů. Teorie opice-zabijáka byla založena na myšlence, že veškerá agresivita mezi všemi žijícími bytostmi má genetické základy. Lidský druh, který byl podle této teorie přímým potomkem opic, tak měl svoji agresivitu vrozenou, respektive zděděnou od svých opičích předků, kteří již měli lovit svými ostrými špičáky ostatní zvířata dávno před námi. Jak si ukážeme níže, lov zvířat a válečnictví

spolu velmi úzce souvisejí. Tato teorie tedy klade počátek války do samých počátků vývoje člověka.

Během první poloviny dvacátého století byla teorie opice-zabijáka pomalu nahrazena mýtem o mírumilovném divochu. Mýtus mírumilovného, respektive ušlechtilého, divocha má své počátky již v období objevu Nového světa, kdy byl západní svět poprvé konfrontován s naprosto odlišným způsobem života. Samozřejmě, během dobovačných španělských výprav po jižní Americe byl koncept mírumilovného divocha poněkud upraven, nicméně počáteční fascinace divochy u Kryštofa Kolumba byla zřejmá (Budil, 2003: 65). Následně byla tato myšlenka rozvedena a byla zformulována teorie, podle které neexistovala instituce války u společností na „nižším sociopolitickém stupni“. Byla tak naprosto ignorována data z různých etnografických pozorování. Válečnictví, které se přece jen u některých společností vyskytovalo, bylo označeno jako rituální, které podle tehdejších představ vyjadřovalo spíše nezávaznou a pravidly svázanou hru, která přináší jen velmi málo obětí. Jako když po sobě kluci hází sněhovými koulemi a hra končí, když je první z hráčů trefený do obličeje. Otterbein (2004: 38) však hovoří o iluzi rituální války. Válečnictví u neliterárních společností totiž nevidí více či méně ritualizované než u moderního válečnictví. Nutné je ovšem podotknout, že badatelé první poloviny dvacátého století byli zcela jistě ovlivněni hrůzami obou světových válek, které v porovnání s válečnictvím u pre-státních společností působilo o to drastičtěji, což mohlo vést až ke zlehčení válečnictví u pre-státních společností v podobě konceptu rituální války. Mýtus o mírumilovném divochu tak staví počátek války až do relativně nedávné doby, související s rozvojem západní společnosti.

Během druhé poloviny dvacátého století vznikla další rozšířená hypotéza věnující se počátkům války, resp. lovu. Tato hypotéza, zformulovaná australským anatomem a antropologem Raymondem Dartem, která bývá označována jako lovecká hypotéza, vycházela

z teorie opice-zabijáka. Hlavní myšlenka této teorie spočívá v tom, že lidská bipedie je důsledkem lovu. Pro lov jsou totiž důležité zbraně a schopnost nosit zbraně vyžaduje volné ruce, tedy vzpřímenou chůzi. Zbraně tedy podle této teorie zapříčinily bipedii, která zároveň umožnila přenášení dalších věcí, jako dětí nebo potravy. Z této teorie vyplývá, že *Australopithecus africanus*, jakožto předchůdce člověka, který již chodil vzpřímeně, musel provozovat lov. Tato odvážná, nicméně v mnoha směrech zjednodušující a zkreslující teorie, byla postupně opouštěna. Hlavním důvodem bylo, že *Australopithecus* nevyráběl nástroje, takže ani zbraně, a navíc jeho následovníkem byl *Homo erectus*, který byl sběračem a nikoliv lovcem. *Australopithecus* tedy musel být velmi pravděpodobně také sběračem (Otterbein 2004: 27). V téže době, tedy během druhé poloviny dvacátého století, se vědecká obec polarizovala na dva tábory. První z nich reprezentuje představa mírumilovného divocha, druhý názor naopak představuje obraz divocha bojovného. Americký antropolog Keith F. Otterbein označil tyto tábory za hrdličky a jestřáby (Otterbein 2004: 11). Jestřábi věří, že válka vznikla před miliony let a již od té doby je charakteristickým znakem celého lidského rodu. Jako první tuto myšlenku zformuloval anglický filosof Thomas Hobbes, který vycházel z představy, že každý mohl být potencionálně napaden kýmkoliv, takzvaná válka všech proti všem. Naopak hrdličky reprezentuje myšlenka, že válka vznikla před zhruba pěti tisíci lety. Tedy v době, kdy se začaly formovat první státní útvary. Následně se rozšířila mezi lovce-sběrače a zemědělce. Hlavním představitelem tohoto tábora je Marcel Mauss. Podle něho předcházela válce směna, která reprezentuje základní lidské řešení toho, jak předejít válce. Aby totiž bylo možné směňovat, musí se nejdříve odložit oštěp. Tento názor zplodil silnou odezvu v antropologických výzkumech a teoriích prezentovaných Claude Lévi-Straussem, Louisem Dumontem nebo Marshallem Sahlinsem. Jejich hlavní myšlenkou bylo, že lidský původ agrese je důsledkem sociálních

institucí, obzvláště pak směny, exogamních sňatků a kolektivní reprezentace (Otto – Thrane – Vandkilde, 2006: 25).

Jak jsme viděli výše, nakládání s válkou prodělalo v antropologii za posledních sto padesát let velké změny. Celé období studia války rozdělil Otterbein na čtyři období (2004: 38): (1) základní, vymezené lety 1850 – 1920, ve kterém nebylo téma válečnictví v hlavním zájmu výzkumů, ale byla ustanovena teorie opice-zabijáka; (2) klasické, mezi lety 1920-1960, ve kterém převažoval mýtus mírumilovného divocha; (3) zlaté, spadající do let 1960-1980, charakteristické loveckou hypotézou Raymonda Darta; a (4) současné období, od roku 1980, ve kterém převažují dva protichůdné názory zastánců mírumilovného divocha a bojovného divocha.

Další cesta, která nám může ukázat, jak a za jakých podmínek se válka vyvíjela, je pohled na chování našich nejbližších příbuzných, tedy šimpanzů. Otterbein popisuje rozdíl mezi šimpanzem učenlivým a šimpanzem bonobo (2004: 45). Šimpanzi učenliví útočí na ostatní šimpanze a jsou vášnivými lovci. Na první pohled projevují mnohem více agresivity, než šimpanzi bonobo, kteří jsou známí jako ti hodní šimpanzi, kteří neloví. Tento markantní rozdíl můžeme chápat jako výsledek odlišného životního a společenského prostředí. To, co je totiž chápáno jako výzva, je velmi subjektivní. Jestliže například lovec uvidí přicházet dalšího lovce, musí nejdříve posoudit, jestli ho chce druhý lovec napadnout, nebo si pouze přeje připojit se k lovu. Individuální zkušenost pomáhá interpretovat chování ostatních, což je kulturně naučené. Znamená to, že počátky konfliktu spočívají v interpretacích takových situací, nikoliv v situacích samotných (Otterbein, 2004: 45).

Výše jsme si rozebrali teorie zabývající se otázkou, kdy vznikla válka. Nyní si ještě krátce představíme teorie, snažící se vysvětlit příčiny války. V současné době převládají čtyři základní teorie (Otto – Thrane –

Vandkilde, 2006: 67). (1) materiálně-funkcionalistický přístup, který vidí příčiny války v souboji o vzácné zdroje, jako je jídlo, ženy, země, atd.; (2) strukturální přístup, který tvrdí, že vysvětlení války je ve vzorcích sociálních struktur, jako je zhroucení sociálních norem, protože válka je schopná měnit sociální normy a jednotlivec je celkem bezvýznamný; (3) strukturálně-činitelský přístup, zahrnující čin nebo jednání a sociální strukturu jako vzájemně závislé a neoddělitelné; (4) poslední přístup se zaměřuje na pochopení války tím, že se soustředí na násilné činy a jejich význam v kulturním a sociálním kontextu, které je vytváří.

1.2. VÝVOJ ZBRANÍ

Zbraně používané prvními lidmi pravděpodobně sloužily pro účely obrany. Prvními zbraněmi raných lidí tak byly předměty běžně dostupné v okolní přírodě. Ležící kámen nebo větev se tak velmi rychle mohly změnit ve smrtící nástroje, které však zpočátku sloužily spíše k zahánění protivníka. Pozorováním šimpanzů se například zjistilo, že šimpanzi používají házení předmětů ke své obraně a k útoku používají klacky.

Rozdíl mezi šimpanzem a člověkem spočívá mimo jiné ve stavbě jejich ruky, resp. v postavení palce. Zatímco šimpanzí ruka má dlouhé prsty a krátký palec, což vytváří tzv. „silný úchop“, vhodný pro držení větví a houpání na stromech, rod Homo má, díky opozici palce, ruku s „přesným úchopem“, který mu umožňuje držet objekty mezi špičkou palce a dalším prstem. Tato schopnost, držet objekt, jako kámen nebo kyj, v jedné ruce, umožňovala raným lidem zbraně používat a to, na rozdíl od svých šimpanzích příbuzných, velmi efektivně. Jak uvádějí Leaky a Lewin: *„Stačí připomenout, jak dobře dokáže moderní člověk odhadnout dráhu střely a sílu, kterou jí musí udělit, aby zasáhla daný objekt s nejvyšší možnou přesností, ať už je strelou cokoli – kámen nebo těžký oštěp. Ve srovnání s tím jsou naši nejbližší příbuzní, gorily a šimpanzi,*

ubozí amatéři; jejich úmysly bývají sice vážné, ale výsledek bývá žalostný.“ (Leaky – Lewin, 1984: 130)

Postupem času se, stejně jako naši předci, vyvíjely i jejich zbraně. Z ulomené větve se tak stal kyj, který je tak první skutečnou zbraní v historii. Vzhledem ke schopnosti šimpanzů vytvářet jednoduché kyje se dá předpokládat, že stejnou schopnost měl i *Homo habilis*, který vytvářel mnoho nástrojů určených jak k řezání a odkrajování masa od kosti, tak k lámání kostí. Sociální organizace *Homo habilis* se nejspíše skládala z kooperujících skupin lovců-sběračů a konfrontace mezi skupinami mohla být podobná setkání šimpanzů. Válečnictví tak mohlo začít už u *Homo habilis* (Otterbein, 2004: 61).

Homo erectus dále vyvinul lepší nástroje, včetně velkých ručních seker a také chytřeji rozdělával jednotlivé kamenné úštěpy. Dále také pravděpodobně vyvinul oštěp s kamenným hrotem. Tato zbraň je dalším článkem v postupném vývoji opracování větve. Prvním archeologicky doloženým oštěpem je nález z východního pobřeží Anglie v Clactonu. Tento zbytek, dlouhý necelých čtyřicet centimetrů a starý asi čtvrt milionu let, je vyřezán z tisového dřeva. Hrubé oštěpy se smrtícím účinkem se zřejmě používaly již před dvěma miliony let a možná i dříve.

V době, kdy *Homo sapiens* opouštěl Afriku, si nesl pravděpodobně kyj, dřevěný oštěp a kopí s kamenným hrotem. Zhruba před 40 tisíci lety pak vynalezl loveckou zbraň, která mu dala strategickou výhodu jak v lovu, tak i v boji. Touto zbraní byl atlatl, první vrhač oštěpů.

Etnografická pozorování a experimenty ukázaly, že rukou hozený oštěp doletí do vzdálenosti kolem 25 metrů, zatímco oštěp vystřelený vrhačem doletí do vzdálenosti okolo sta metrů, tedy až čtyřikrát dál. Na dvacet pět metrů je atlatl velmi přesný (Otterbein, 2004: 64). Zdá se tedy pravděpodobné, že vynález lehkého oštěpu spolu s vrhačem přispělo k vytlačení *Homo neanderthalensis* ze všech oblastí, kam *Homo sapiens*

přišel, a jeho následnému vyhubení. Tento náš blízký příbuzný měl sice silnější kosti, tím pádem i robustnější muskulaturu, což by mu v boji tváří v tvář dávalo značnou výhodu, nicméně Homo sapiens nemusel díky atlatlu bojovat tváří v tvář, ale mohl svého protivníka vyřadit z boje, aniž by s ním vůbec přišel do blízkého styku.

Poslední převratnou zbraní paleolitu byl luk se šípy. Luk byl vynalezen před více než dvaceti tisíci lety, nicméně jejich původ je však nejasný. Prvním nezvratným důkazem je fragment dřevěného luku a šípů, které byly nalezeny v pozdním Magdalenianu ve Francii a Německu. V Novém světě se luk se šípy objevil mnohem později, asi od dvou a půl tisíce let před naším letopočtem. Luk se šípy má technologické výhody oproti atlatlu. Jednoduchý luk může poslat šíp do vzdálenosti 150 metrů. Staré kompozitní luky mohou poslat šíp více než 200 metrů daleko. Šíp může být vystřelen z úkrytu, zatímco lovec s vrhačem oštěpů potřebuje otevřený prostor. Třetí výhodou luku je to, že šípy jsou mnohem lehčí a kratší než oštěpy do atlatlu, takže lovec pobere více streliva. Další výhodou je to, že naučit se střílet z luku se dá poměrně rychle a jednoduše. Na druhou stranu výroba luku vyžaduje větší komplexnost a při boji z blízka jsou lučištníkovy šípy s lukem samy o sobě téměř k ničemu. Antropolog Christopher Ellis (1997) provedl mezikulturní studii, při které zjistil, že oštěpy s kamenným hrotem byly používány téměř výhradně pro lov velké zvěře, zatímco šípy s kamenným hrotem sloužily pro válku. Z tohoto mezikulturního srovnání vyvodil Otterbein tři závěry: *„Jestliže se v oblasti vyskytují kamenné hroty a velká zvířata, pak se tam jednak vyskytuje lov a jednak válka. Za druhé, jestliže se v oblasti nacházejí kamenné hroty, ale ne velká zvířata, pak je tam válka. A za třetí, jestliže nejsou v oblasti kamenné hroty, pak není ani válka, nebo oštěpy měly hrot z organických materiálů.“* (Otterbein, 2004: 66)

1.3. VÝVOJ VÁLČENÍ

Válečnictví definují Otto, Thrane a Vandkilde jako „*komplexní sociální instituci, která vzkvétá jak v dlouhotrvající válce, tak i v období omezené války či dokonce míru. Válečnictví jako sociální identita je pěstována každou lidskou vlastností, zvláště statečností a brutalitou*“ (Otto – Thrane – Vandkilde, 2006: 69). Naproti tomu, válku definují jako „*kolektivní a násilnou sociální praxi, která je vždy založena na kulturní logice a tudíž nemůže být vysvětlována pouze s odkazem na biologii, genetiku nebo evoluci*“ (Otto – Thrane – Vandkilde, 2006: 15), z čehož vyplývá, že válečnictví lze pěstovat i v době míru, zatímco válka, díky své násilné podstatě, mírový stav vylučuje.

Jak je uvedeno v předchozí kapitole, válečnictví a lov spolu velmi úzce souvisejí. Zatímco v pozdním paleolitu bylo válečnictví na vzestupu, dá se předpokládat, že po vyhubení velkých zvířat intenzita válečnictví poklesla. Důkazy pro provozování válečnictví u pozdně paleolitických lovců a sběračů jsou hlavně nástěnné malby v jeskyních, kamenné hroty šípů v kosterních pozůstatcích a etnografické záznamy současných lovců a sběračů.

První skupinou důkazů, že *Homo sapiens* zabíjel další *Homo sapiens* je umění. Zdi jeskyně Pech Merle ve Francii znázorňují zraněného člověka z jehož stojící figury trčí sedm šípů. Malba pochází z období Aurignacian-Perigordian ve svrchním paleolitu. Antropolog Richard Lee popsal popravu !Kungů opakovaného vraha, na které se podílely jak muži tak ženy, kdy muži střílely otrávené šípky. Jeskynní malba v Pech Merle tak může být nejstarším důkazem smrtelného trestu (Otterbein, 2004: 72).

Další skupinou důkazů jsou nálezy hrotů šípů v kosterních pozůstatcích, hromadné pohřby zabitých jednotlivců, či výskyt opevněných komunit za obranými pozicemi. Nálezy hrotů šípů v kostech,

obvykle v pánvi, žebrech, nebo v páteři, jsou jasným důkazem zabití, nicméně ne všechna smrtelná zranění způsobí uvíznutí kamenných částí zbraně nebo poškození kostí. Uškrcení, utopení, nebo k smrti vyhladovělí jedinci nezanechávají žádný hmatatelný důkaz zabití. Stejně tak některá poškození kostí lze těžko považovat za důkaz zabití. Nezhojená zlomenina mohla být příčinou smrti, ale také k ní mohlo dojít až po úmrtí jedince, například během pohřebního rituálu. *„V tomto směru je nejpozoruhodnějším místem hřbitov blízko Jebel Sahaba v Súdánské Nubii starý čtrnáct až dvanáct tisíc let. Obsahuje ostatky padesáti devíti jednotlivců zabitých zbraněmi. Byli zde zabiti jak muži, tak ženy a dokonce i děti. Nejvíce obětí nese známky mnohočetného poranění“* (Otterbein, 2004: 74). Dále podél řeky Nil jsou další důkazy válečnictví v této oblasti. Několik stovek mil po proudu od Jebel Sahaba je dvacet tisíc let starý hrob mladého muže s dvěma hroty oštěpu v jeho pánevní kosti.

Do období před příchodem prvních zemědělců tak máme dostatek důkazů o válečných praktikách lovců-sběračů. Intenzita válčení však s vyhubením velkých zvířat rapidně klesá a navyšuje se až po domestikaci rostlin a zvířat a po založení prvních stálých vesnic, které se postupem času neustále rozšiřovaly.

Během období prvních zemědělců nemáme žádné důkazy války a válečnictví. Jakmile začali lovci domestikovat zvířata, jako kozy, ovce, prasata, krávy a koně, začali být stále méně závislí na lovu. Klesající tendence lovu znamenala i pokles válečnictví, což, jak se zdá, přispělo k urychlení procesu domestikace rostlin a zvířat. Pro první zemědělce byla životně důležitá úroda. Zemědělský život totiž produkuje úrodu a úroda dále umožňuje zemědělský život. Aby tohle ovšem fungovalo, nesmí se objevit válka.

Pro toto období je typické zakládání prvních vyspělých států. Na počátku tohoto procesu stálo zakládání vesnic, které se postupně rozrůstaly. Jednou z prvních takových na Blízkém východě byla vesnice Abu Hureyra, založená skupinou lovců-sběračů kolem roku 9 500 před naším letopočtem. Toto osídlení, které trvalo asi čtyři a půl tisíce let, se postupně rozrostlo z pár stovek obyvatel na téměř šest tisíc. Toto osídlení se však zřejmě nikdy dlouhodobě nevěnovalo válečnictví. Jediným náznakem důkazu, který by mohl potencionálně ukazovat na spojení obyvatel Abu Hureyra s válkou, je kostra mladého muže, který byl nalezen v natažené poloze na boku a s hrotem šípů uvízlým mezi žebry. Podle archeologických výzkumů se zdá, že právě tento šíp byl důvodem jeho smrti. Toto zranění samozřejmě mohlo být způsobeno ať už náhodou, nebo při lovu, nebo jako důsledek trestu, i když v tomto případě by se spíše čekala vícečetná zranění, případně přítomnost více než jednoho hrotu šípů (Otterbein, 2004: 93).

Asi nejznámější sídliště prvních zemědělců, Jericho, bylo založeno kolem roku 8 300 před naším letopočtem. Stejně jako u sídliště Abu Hureyra nemáme z Jericha žádné důkazy nasvědčující válečným konfliktům. Obyvatelé Jericha sice stavěli zdi kolem města a polí, nicméně tyto zdi neměli chránit obyvatele, jejich majetek a úrodu před nepřáteli, ale spíše před záplavami a sesuvy půdy. Prvním jasným důkazem války v této oblasti je tak až zničení Jericha kolem roku 7 000 před naším letopočtem (Otterbein, 2004: 96).

Kromě zakládání trvalých sídlišť a s tím spojená domestikace rostlin a zvířat, je pro toto období důležitý i počátek společenské, následně vojenské, hierarchie. Z vesnických náčelníků se začali stávat náčelníci celých kmenů, posléze jejich vůdcové a nakonec despotové, což pro právě se formující nižší třídu znamenalo ztrátu svobody. Takřka neomezený vládce na straně jedné a masa nesvobodných poddaných na straně druhé předznamenala počátek válečnictví v takové podobě, v jaké

ho známe nyní. Vyvinula se vojenská organizace, kde byl nejvýše postaveným vojenský vůdce, tedy vládce, následně jeho stoupenci, ze kterých se později vyvinula vyšší třída úředníků, a na nejspodnějším místě stáli neurození obyvatelé, kteří utvářeli početnou pěchotu (Otterbein, 2004: 91).

Absence válečnictví je nezbytným předpokladem pro domestikaci zvířat a rostlin a následně pro ustanovení centralizovaných politických systémů. Pokud by se totiž válečnictví objevilo v místech domestikovaných rostlin, pak by se tam pravděpodobně nevyvinuly centralizované politické systémy. Domestikované rostliny se totiž mohou šířit a být distribuovány do nových oblastí pouze za předpokladu, že panuje mír a vzkvétá obchod, tím pádem se mohou vyvíjet i centralizované politické systémy. Sociální komplexita se nemůže vedle válečnictví dostatečně vyvinout a to ze dvou hlavních důvodů (Otterbein, 2004: 97): (1) vesničané by byli nuceni se od sebe izolovat a uchýlit se do obraných pozic; (2) válka by zdevastovala vesnice, vytvořila nárazníkové oblasti, ve kterých by nikdo nežil, podstatně zredukovala počet obyvatel a současně nedovolovala růst populace. První státy tak vznikly díky domestikovaným rostlinám a současně absenci války.

Důkazy pro nárůst frekvence válečnictví začínáme znovu nalézat až kolem roku 7 000 před naším letopočtem v oblasti Úrodného půlměsíce. Jedna z teorií (Otterbein, 2004: 103) vysvětluje tuto příčinu snahou o kontrolu obchodních cest. Zvláštní význam měl v tomto směru obsidián, který byl důležitým zdrojem používaným k výrobě ostrých nástrojů a dekorativních předmětů. Zároveň byl používán k výrobě zbraní, jako hrotů šípů a dýk. Nalezištěm obsidiánu byla sopka ve střední Anatolii a na několika dalších místech na východě. Osada Catal Hüyük, sídlící u pohoří Taurus, díky předpokládanému počtu obyvatel mezi pěti až deseti tisíci, považována za jedno z prvních měst na světě, kontrolovala přístup do obsidiánových nalezišť na nedaleké sopce. Město bylo obranyschopné

s komplikovaným přístupem a s trvalou vojenskou posádkou. Domy byly postavené hustě vedle sebe a kromě střešních otvorů bez jakýchkoliv dalších vnějších vchodů. Stejně tak opevněné město Hacilar, ležící na západě, bylo pevností pobřežního města Mersin, kde vznikla kolem roku 4 300 před naším letopočtem zřejmě první profesionální vojenská organizace. Příčinou válek v této oblasti tak byla pravděpodobně snaha o kontrolu obchodních cest.

Během čtvrtého a třetího tisíciletí před Kristem, kdy lov rychle ustupoval zemědělství, stále vzrůstala symbolická síla zbraní, a to jak pro lov, tak pro boj. Staly se z nich důležité sociální znaky. Důležitou roli hrály tyto tři: luk a toulec se šípy, dýka a sekera. Kombinace těchto tří věcí vytvořila základy pro mužskou symbolickou nadvládu.

Nejznámějším případem z tohoto období je nález Ötziho, který se pokoušel překročit Alpy přes Similunský průsmyk. Jeho tělo bylo pohřbeno pod vrstvou sněhu a ledu. Rentgenové snímky odhalily zlomek šípu v levém rameni a dá se předpokládat, že dotyčný nezemřel na následky umrznutí, ale jako důsledek násilí lidí, kteří ho pronásledovali. U sebe měl luk z tisového dřeva a toulec se šípy. Dále nesl pazourkovou dýku a sekeru s měděným ostřím, což jsou věci, které potřeboval pro své denní aktivity (Guilaine, 2005: 159).

Zbraně sloužily k odlišným účelům v odlišných situacích, občas sloužily k získání jídla a jindy byly použity k útoku nebo obraně v případě nebezpečí. Stejně tak sloužily jako znaky vymezující mužskou sféru a výsady. Eneolit v Itálii poskytl několik významných příkladů, kdy muži byli vybaveni zbraněmi a vyšším postavením sociálního statusu. Jedním příkladem je hrobka „vdovy“ objevená v Ponte San Pietro nedaleko Viterbo (Guilaine, 2005: 164). Tato hrobka se datuje do období 3 200 - 2 500 př. n. l. Předměty umístěné v tomto hrobě, doprovázející zesnulého, byly často vysoké kvality. Uprostřed hrobky se nacházel zhruba třicetiletý

muž. Hlava byla pomazána okrem. Vedle něho ležela miska a pohár. Přítomné byly i zbraně: dýka s měděnou čepelí, 15 hrotů šípů ve schránce z jeleního parohu, pravděpodobně luk (který se ovšem nedochoval), bojová sekera vyrobená z opracovaného kamene a sekera s kovovou čepelí. U nohou mu leželo tělo mladé ženy s proraženou lebku tak, aby zabírala co nejméně prostoru určeného pro muže a jeho předměty. Tato žena jistě nebyla nízkého sociálního postavení, její status prozrazovala měděná sova a tři přívěsky vyrobené z antimonu. Nicméně když její „pán“ zemřel, byla obětována, aby ho mohla doprovázet v jeho novém životě. Opět je zde přítomna trojice toulce se šípů – dýky s měděným ostřím - a sekery. Tento muž měl navíc dvě sekery – jednu „klasickou“ měděnou a vysoce propracovanou kamennou sekery, která plnila spíše ceremoniální funkci. Tento válečník byl jistě důležitou postavou, protože byl pohřben se svými zbraněmi, které reprezentovali jeho mužnost a odkazovali k jeho statusu a sociální funkci.

Nyní se na chvíli pozastavíme nad významem hrotu šípů. Byly primárně užívány pro lov nebo dokonce válečnictví, nebo byly spíše používány jako odraz sociálního postavení, případně měly symbolický či rituální význam? Je velmi pravděpodobné, že estetické hroty šípů, které jsou mnohem vzácnější, neplnily „funkční“ roli jako velké sekery v pátém tisíciletí před naším letopočtem. Větší hodnota těchto hrotů se nachází v kvalitě a barevném provedení, zručnosti a obratnosti, které vedly k jejich výrobě a jejich perfektně řezanému tvaru. Ať už šípů symbolizovaly prestiž nebo sloužily k upoutání pozornosti jejich vlastníka, byly umístěné u těla jak v jednotlivých, tak i společných hrobech (Guilaine, 2005: 171).

Role hrotů šípů dokumentuje mnoho etnografických příkladů. Například studie Daniů z Irian Jaya v Indonésii, což je skupina, která pěstuje sladká rajčata, cukrovou třtinu, banány a chovají prasata, odhaluje, že tyto populace odlišují mezi tím, jestli šípů používají k lovu nebo k válce. Hroty šípů určené pro lov jsou vyrobené rychle a způsobují

velké hluboké rány. Ty, které slouží pro válečnictví, jsou mnohem sofistikovanější. Tyto šípy mohou být vystřeleny přesně na velkou vzdálenost a jsou schopné způsobit hluboké rány. Hroty šípů jsou zakončené kostí, zajišťující, že šipka zůstane v ráně a bude tak pokračovat v otravě oběti. Stejně tak k hrotu šípů ovinují vlákna orchideje, které proniknou masem a zůstávají uvnitř rány a zabraňují tak léčení. Každý, kdo je zasažen tímto šípem, umírá během několika dní. Daniové tak dělají všechno možné, aby zabili, spíše než aby lovíli (Guilaine, 2005: 172).

1.4. STUDIUM POHŘEBNÍCH PRAKTIK

V sedmdesátých letech dvacátého století se archeologové pokusili najít a zjistit mezikulturní pravidelnosti a všeobecnosti. Jejich cílem nebylo studium etnografických pohřebních praxí a vytvoření podobností mezi specifickými archeologickými souvislostmi, ale výzkum vztahů mezi pozůstatky archeologických záznamů a dynamickým chováním lidí v minulosti, kteří tyto záznamy vytvářeli. Jestliže se totiž dalo dokázat, že se jednotlivé vztahy objevují ve všech pozorovaných případech, pak mohly být vyvozeny závěry i o minulých společnostech (Pearson, 1999: 27).

Někteří výzkumníci tak začali definovat vztah mezi pohřebním chováním a archeologickými prameny. V sedmdesátých letech se zdál být tento přístup jako inovativní a rozšířil se pod názvem Nová archeologie. Občas se setkáme i s názvem Procesuální archeologie. Za zakladatele americké nové archeologie bývá považován žák L.A. Whita, archeolog a antropolog Lewis Roberts Binford.

Na rozdíl od Nové archeologie se etnoarcheologie spoléhá na analogii, rovnocennost nebo shodu jedné věci k druhé. Etnoarcheologie, což je pojem pocházející se šedesátých let, byla ústřední metodou lana

Hoddera a jeho kognitivní školy mezi lety 1979 – 1985, v rané etapě známé jako postprocesuální archeologie (Pearson, 1999: 34).

Kontextuální, neboli postprocesuální, archeologie myšlenkově vychází ze strukturalismu, aby odhalila skryté struktury pravidel a principů. Pohřby jsou živé události, ve kterých se spíše soupeří a manipuluje se se sociálními rolemi, které se zároveň získávají i ztrácejí. Zesnulý je po své smrti zkreslený. Žijící musí udělat více, než jen vyjádřit svůj zármutek a jít domů. Materiální kultura získaná archeology, jako jsou zbytky pohřebních rituálů, není pasivním a statickým výsledkem nějakého aktivního, dynamického chování, ale je to samo o sobě součástí aktivního zacházení s lidským vnímáním a lidské víry (Pearson, 1999: 32).

Pohřební praktiky různých společností mohou být užitečné jako analogie pro archeology studující dávné kultury. Tyto etnografické analogie však musí být použity opatrně. Obecně můžeme definovat čtyři typy analogií (Pearson, 1999: 34): (1) všeobecné analogie, které jsou omezeny několika základními předpoklady, jako je pozorování, že všechny lidské společnosti používají symboly; (2) buckshot analogie jsou konkrétní, testované hypotézy, které mohou být rozvinuté z jednoho specifického etnografického kontextu a aplikovány na jakýkoliv konkrétní archeologický kontext, který souhlasí s těmito specifickými okolnostmi; (3) spoiler analogie, to jsou takové specifické případy, kdy můžeme použít etnografické případy k zavrnutí archeologického zevšeobecnění nebo nesprávné archeologické interpretace; (4) laboratory analogie jsou odvozeny z experimentální archeologie a nevyžadují interpretaci etnografického „ti druzí“.

1.5. POHŘEBNÍ RITUÁLY

Z hlediska artefaktů vkládaných do hrobu je důležité rozlišovat na dva druhy věcí, kterými jsou zbraně a šperky. Oba tyto rukodělné výrobky

umístěné do hrobů ukazují na výskyt dvou oblastí. Zbraně odkazují k mužské sféře, zatímco šperky reprezentují ženskou oblast. Následný zvyšující se počet zbraní tak zdůrazňuje obrázek lovce nebo válečníka (Guilaine, 2005: 173).

Válečníci byli vybaveni hlavně pazourkem a kovovou dýkou, což byly nejpopulárnější zbraně v období před 3 500 až 2 000 před naším letopočtem. Také nosili luk se šípy a sekeru, která odkazovala na dřívější éru. Nicméně, byl zaznamenán technický vývoj – šípy byly produkovány s větším stupněm dokonalosti než kdykoliv dříve a měděné sekery nahradily ty s kamennou čepelí. Archeologické důkazy ukazují na stále se zvyšující status válečníků (Guilaine, 2005: 185).

Vzrůstající násilné aktivity, které jsou charakteristické pro Neolit na Západě, jak nám potvrzují archeologické důkazy, mohou být vysvětleny pouze skrze detailnější zkoumání sociální organizace dne. Jako užitečný se ukázal rozbor obsahu velkých hromadných hrobek (megalitické pohřební komory, katakomby, jeskynní hrobky). Věci, které se v těchto hrobkách našly, mají jednu společnou věc, ať už tam byly umístěné, aby doprovodily zemřelého, nebo jako dary věnované předkům, poskytují pohled do ideologické povahy dané komunity. Estetická kvalita těchto objektů, vzácnost a exotičnost použitých materiálů, velká zručnost při výrobě a délka času stráveného jejich výrobou ukazují, že to byly produkty, které měly za úkol pozvednout status zemřelého. Věci, které ležely mezi lidskými ostatky, často zahrnovaly luxusní nebo kulturní keramiku, šperky různé kvality a zbraně, nejvíce hroty šípů a dýky. Pár prvků v hrobkách svědčily o každodenním životě nebo o podstatě denní práce. Ze všech těchto předmětů byly zbraně, jak pro válku, tak pro lov, umístěny vždy na hlavní pozici. Sloužily k oslavení těch aktivit, které se týkají síly a obratnosti (Guilaine, 2005: 158).

Tvar a hloubka hrobu může souviset se sociálním statusem nebo genderem pohřbené osoby. Také může odrážet stupeň formality pohřebního ritu. Díra nebo jáma nemusí sloužit pouze jako skladiště těla, ale jejich tvar a rozměry mohou být konstruovány tak, aby odrážely ostatní kontexty. Máme mnoho etnografických příkladů hrobů napodobujících domy nebo skladní šachty. Hroby Batammaliba v Togu a Beninu jsou konstruovány jako miniaturní domy mrtvých. Hroby hlav domácností jsou zavřené kulatým rovným kamenem, kubotanem, který za života sloužil k uzavření díry mezi přízemím a prvním patrem domu. Pohřební rity a rituály týkající se narození se konají uvnitř této díry „tabote“, která ztělesňuje životní sílu domu a spojitost mezi narozením, smrtí a znovunarozením. Spíše než výkopem hrobu pro mrtvolu, může být tělo umístěno do již existující dutiny, jamky, příkopu nebo jámy vykopané z jiného důvodu, nebo do přírodního prvku jako jeskyně, pukliny nebo skalního přístřešku. Celé nebo částečné kosterní pozůstatky nalezené v britském sídlišti z doby železné jsou pohřbené v jámě na uchování zrna nebo v ucpaném příkopu (Pearson, 1999: 5).

Podstatná je i orientace hrobu, její uživatel a konstrukce hrobky nad hrobem. Orientace hrobů je důležitým prvkem toho náboženství, ve kterém je pohřební ritus vykonán. Orientace mrtvého nebývá náhodná. Mrtvé tělo může být pohřbeno v mnoha odlišných pozicích: tváří k zemi, ležící na jedné straně, na břicho, nebo dokonce v sedě, či stojící. Těla mohou být položena s pokrčenými či dokonce ohnutými nohama, snad svázanými tak, že se kolena dotýkala brady (Pearson, 1999: 6).

Artefakty v hrobech mohou zahrnovat položky, které byly ve vlastnictví zesnulého nebo mohou být darem mrtvému pozůstalými. Mohou sloužit k přípravě mrtvého na posmrtný život, nebo zabránit mrtvému aby se vrátil zpátky a pronásledoval živé. Artefakty v hrobech mohou být vybrány tak, aby sloužily jako připomínka skutků či charakteru

nebožtíka. Nejběžnějšími artefakty jsou oblečení a související vybavení, nádoby a zbytky jídla a pití (Pearson, 1999: 7).

Ačkoliv mrtví nemohou cítit chlad nebo netrpí cudností, často mrtvé oblékáme. Mohou mít oblečení, které nikdy nepoužili. Mohou mít jejich nejoblíbenější oblečení. Mohou být oblečení v šatech, které bylo vytvořeno speciálně pro pohřeb. Dále sem patří modifikace těla (tetování, malování, skarifikace, propichování), ornamentice, účes vlasů (Pearson, 1999: 9).

Hřbitovy prozradí mnohem více než odlišnost artefaktů vkládaných do hrobů a mohou poskytnout důkaz o příbuzenství, genderu a ostatních ukazatelích sociálního statusu. Detailní analýza těchto záležitostí vyžaduje použití statistických metod na velkém vzorku někdy i několika stovek hrobů (Pearson, 1999: 12).

2. METODOLOGIE

Srovnávací výzkum proběhl na základě metodologie mezikulturních výzkumů od Ember – Ember (souhrnně Ember – Ember 2001), vycházející z myšlenkové tradice Murdockových srovnávacích výzkumů.

2.1. VÝBĚR SPOLEČNOSTÍ

Jediným použitým zdrojem dat byla databáze HRAF¹. Studovaný vzorek tvořilo 15 společností z Afriky, Severní a Jižní Ameriky a Oceánie. Informace byly v databázi vyhledány podle následujících OCM kódů²:

764 - Burial practices and funerals

769 - Cult of the dead

760 - Death

763 - Dying

761 - Life and death

767 - Mortuary specialists

765 - Mourning

768 - Social readjustments to death

766 - Special burial practices and funerals

a podle klíčového slova *warrior*.

Podle výše uvedených filtrů bylo nalezeno celkem 116 kultur, z nichž se ovšem pouze 15 ukázalo jako relevantních. Ostatní texty neodkazovaly na pohřby válečníků, případně neposkytovaly žádné další upřesňující informace týkající se pohřbů válečníků. Seznam společností je uveden v tabulce 1.

¹ Online databáze Human Relations Area Files dostupná v rámci ZČU na adrese <https://ehrafe.zcu.cz:8443/ehrafe/>.

² OCM kódy představují okruhy témat, které se přiřazují ke každému odstavci textu v databázi HRAF a umožňují vyhledat téma i v případě, že se klíčové slovo v daném textu nevyskytuje.

2.2. KÓDOVÁNÍ A ANALÝZA

Variabilita pohřbů válečníků byla sledována pomocí proměnných „místo pohřbu“ a „typ uložení“. Kódování informací z databáze probíhalo podle klíče uvedeného v tabulce 2. Analýza získaných dat proběhla na základní deskriptivní úrovni sledující frekvence výskytu jednotlivých hodnot proměnných, kdy každé proměnné byla přiřazena, podle klíče uvedeného v tabulce 2, hodnota platná pro danou proměnnou.

3. VÝSLEDKY

Frekvence hodnot proměnných je zachycena v grafech 1, 2 a 3., sledující typ artefaktů použitých při pohřbech (graf 1); místo pohřbu válečníka (graf 2); a typ uložení těla (graf 3).

3.1. VARIABILITA ARTEFAKTŮ

Variabilitu artefaktů vkládaných do hrobu válečníků znázorňuje graf 1, ze kterého je patrné, že převažují zbraně válečníka, které během svého života skutečně používal. Stejných hodnot pak dosáhly zbraně rituální, odkazující k válečnickým schopnostem bojovníka a hodnotný majetek válečníka, odkazující k jeho případnému bohatství. Ve dvou případech byla zastoupena také zbraň, která usmrtila válečníka, konkrétně kámen a hrot šípu.

Pro Bambarý hrál v dřívějších časech významnou roli předmět, který zabil jejich válečníka. Pokud tím předmětem byl kámen, byl pečlivě uchován. Tělo mrtvého válečníka bylo umyto a přeneseno k východu z vesnice, kde mu každý vesničan při vyslovení jména oběti přinesl škeble. Pak bylo tělo třikrát zhoupnuto ve směru vesnice, nejprve napřed nohama a poté napřed hlavou. Kámen, který zabil válečníka, sloužil k vyvolání jeho duše. Pak byl kámen otřen, aby duše mohla odejít. Kolem

oltáře se tančilo a tělo pak bylo pohřbeno a přikryto čerstvými větvemi a hrob byl zalitý vodou, aby mohlo dojít k obnově mrtvého (Dieterlen, 1951: 257).

Pro severoamerické indiánské válečníky bývá společné, že jsou pohřbívání spolu se svými opravdovými zbraněmi a zároveň bývalo zvykem, že byli pohřbíváni i se svými koňmi, i když z ekonomických důvodů byl v pozdějších dobách kůň obětován pouze symbolicky pomocí uzdy nebo ostříhání hřívky a byl darován členu rodiny nebo nejlepšímu příteli.

Jak uvádí Denig (1930: 478), pokud zemřel válečník kmene Assiniboinů, většinou bývalo jeho posledním přáním, aby jeho oblíbený kůň (někdy i dva až tři) byl obětován na jeho hrobě. Obětování koně bývalo typické i pro indiány kmene Komančů. Nejbližší rodina, bratři a sestry mrtvého zničili nebo odstranili majetek jak svůj tak i z pozůstalosti. Předměty, které osobně užíval zesnulý, bývaly pohřbeny spolu s tělem – ozdoby, šperky, zbraň, oštěp, luk a šípy, sekera, nože a dýmka s tabákem. Předměty zvláštní hodnoty mohly být dány druhovi nebo blízkému příteli zesnulého. Věci s léčebnými účinky bývaly zničeny buď vhozením do řeky, nebo zasazením do stromu, kde mohly zakořenit. Dokonce i teepee, kde mrtvý žil, bývalo spáleno spolu s méně cennými věcmi. Na pohřbu prominentního válečníka, stejně tak člena významné rodiny, býval kůň zemřelého darován buď nejlepšímu příteli, nebo obětován blízko hrobu. Sedlo s uzdou pak bývalo uloženo do hrobu k tělu. Mohlo být obětováno i několik koní, dokonce i celé stádo. Ekonomičtější praxí ovšem bývalo ostříhání hřívky a ocasu koní, které patřili zemřelému a rozložení pramenů hřívky po hrobě (Wallace, 1952: 152).

Stejně je to u Navajů, kde bývá luk se šípy přidán do hrobu zemřelého bojovníka. Ward (1978: 337) však uvádí, že v dřívějších

dobách bývalo u Navajů zvykem, že předměty související s válkou, jako luk, toulec se šípy, oštěp nebo štít, bývaly úzkostlivě vylučovány z hrobů, protože se věřilo, že válečník po svém příchodu do jiného světa nesmí strašit tamní duchy. Stejně tak byly odstraněny malé hroty šípů, které zdobily náhrdelník nebo vlasy válečníka a také nože a zbraně všeho druhu.

I u válečníků z indiánského kmene Assiniboine se jeho zbraně přidávaly do hrobu. Jeho tělo bylo vyrovnáno a oblečeno do bojového obleku, jako do bitvy, a obličej zbarven do červena. Tělo se pak zabalilo do deky a poté zahaleno purpurovým oblečením. Potom byly podél jeho těla vyrovnány luk s toulcem, meč, zbraň, válečná sekera, válečný kyj, tomahavk, nůž a jeho medikamenty, případně talisman. Tohle všechno se pak zabalilo spolu s tělem do bizoního pláště. Poslední vrstvou bývala buvolí kůže, se srstí směrem dovnitř, která ovinovala vše a byla těsně převázaná provazem do podoby dlouhého balíku. Všechno tohle vykonával stařešina, často šaman, ale ne ten samý, který byl přítomný během jeho nemoci. Osoby, které dávali na tělo během obřadu pozor, bývaly velmi dobře odměněny příbuznými zemřelého. Před zabalením těla býval jedním z lidí, kteří vykonávali obřad, odříznut pramen vlasů mrtvého, který si ho ponechal jeden rok. Na konci tohoto období byl nejbližšími příbuznými tento pramen odkoupen za velmi vysokou částku v koních, příkrývkách a podobně (Denig, 1930: 570).

Stejně tak mrtvý polynéský válečník kmene Marquesas byl oblečen do nejlepšího oblečení, kolem něho se rozložily jeho zbraně, čelenka a šperky a trofeje jeho zdatnosti. Tělo bylo ponecháno v ležící nebo sedící poloze na márách po dva až osm dní. Poté však bylo jeho tělo nabalzamováno a následně staženo z kůže, ostatky byly uloženy do rakve, která byla vysazena na kůlech pod střechou zvláštního domu, který se celý uzavřel a uvnitř se nechalo pouze jídlo (Handy, 1923: 109).

3.2. VARIABILITA MÍSTA POHŘBU VÁLEČNÍKA

Variabilitu místa pohřbu válečníka ukazuje graf 2. Pohřeb válečníka probíhá v naprosté většině (téměř sedmdesát procent) v místě života válečníka. Pokud válečník zemřel mimo svůj domov, jeho druhové se téměř vždy pokoušejí tělo odnést z místa bojiště. Výjimkou se v tomto směru zdají být bojovníci Delaware, kteří svého mrtvého spolubojovníka pouze opřou o strom. Pokud nemohou ostatní bojovníci tělo přenést až na požadované místo, je možné tělo spálit a přenést alespoň ostatky, jako v případě Mapuchů, či, v případě Munduruců, přinést část těla.

Pokud válečník zemře v bitvě daleko od svého domova, bývá zvykem jeho druhů přinést zpět do jeho vesnice alespoň část jeho těla a tu pak doma pohřbít. Příkladem mohou být Mundurukové. Pokud je jejich válečník zabit na vzdáleném bojišti, vezme se jeho hlava zpátky do vesnice, a umístí se na viditelné místo spolu s jeho šperky a zbraněmi. Po hostině na uctění památky zesnulého je hlava pověšena na krk matky, vdovy nebo sestry a jeho spolubojovníci přísahají pomstít jeho smrt. Během ceremonie se místní šaman uzavře v oddělené chatce, kde hraje na posvátnou trumpetu kaduké. Obřad se opakuje každý rok po dobu čtyř let. Po této době se hlava konečně pohřbí v domě zemřelého (Horton, 1948: 279).

Další případ u Munduruků popsal Robert Murphy. Tělo padlého bojovníka v bitvě nemůže být pohodlně přineseno zpět do vesnice, nicméně je nezbytné, aby byl mrtvý pohřben druhou moietou, i když jen symbolicky. Pro tento účel je odříznuta paže mrtvého a maso oddělené od kosti. Poté ruka vařena a usušena na slunci. Po návratu do vesnice ji umístili na speciální místo vedle zbraní, rohu a šperků, které patřily mrtvému válečníkovi. Důležitost odříznutí paže od těla je vidět v případech, kdy bojovník byl stále živý, ale neschopný pokračovat v cestě zpátky. Paže byla i tak odříznuta a přinesena domů. Nicméně

když tělo bylo ztraceno, byla kost paže vyrobena z krátkých šípů a náležitě oplakávána, opatrována a pohřbena (Murphy, 1958: 54).

Pro Aleuty je zase typické, že náčelník se snaží po bitvě přinést domů celé tělo bojovníka, který padl v bitvě. Neobávají se tedy vlivu těla a nepokoušejí se zbavit těla co nejdříve, ale raději se snaží dostat tělo do velké dálky. Pro Aleuty je důležité, aby byl pohřební obřad vykonán a tělo bylo pohřbeno na místě, kde válečník za života pobýval, což je odpovědností a solidárností příbuzenstva. Občas se do hrobu přidávají i trofeje z války, což naznačuje, že nástroje pro lov a snad i další přídavky do hrobu nejsou pouze věci nezbytné pro duši na její cestě do dalšího světa, ale jsou to také trofeje, které dokazují bohatství, zručnost a statečné skutky zemřelého (Lantis, 1970: 225).

Pro válečníky kmene Yanomamo zase platí, že pokud byl mrtvý bojovník příliš daleko na to, aby byl odnesen a spálen doma, byl nesen alespoň nějakou dobu a tělo bylo spáleno následně (Barker, 1959: 15). Co se Yanomamů týče, luky a šípy pro ně reprezentují nejhodnotnější soukromý majetek každého muže a hrají také důležitou roli při magických a náboženských praktikách, léčení nemocí, při slavnostech, tancích a podobně. Jestliže zemře válečník v blízkosti svého domova, je spálen spolu s jeho zbraněmi, takže je může použít na jeho cestě k měsíci a na měsíci samotném (Barker, 1960: 50).

Pokud zemřel válečník kmene Mapuche v bitvě daleko od domova, byl spálen a popel přinesen k pohřbu do vesnice (Hilger, 1957: 165).

Výjimkou se zdají být v tomto ohledu severoameričtí indiáni kmene Delaware. *„Harrington uvedl, že válečník zabitý v bitvě bývá opřený o strom a ponechán bez formalit. ... Takové spěšné zbavení se těla může souviset se strachem ze zloby nebo pomstychtivosti ducha, případně nasměrovat jeho zlobu na nepřátele.“* (Miller, 1991: 24).

3.3. VARIABILITA ULOŽENÍ VÁLEČNÍKA

Poslední sledovanou proměnou je typ uložení válečníka, což popisuje graf 3. Z něj je patrné, že nejvíce preferovanou možností je uložení do země, ať už do rakve, či do několika vrstev přikrývek (Assiniboine).

Rakev s válečníkem kmene Jivaro bývá horizontálně zavěšena v domě na jejím trámu na dvou révách vína. Visí tam šest dní, během kterých je ponechán bez pozornosti, kromě truchlení žen. Šestý den se do nádoby na zemi dají ryby, maniok a banány a v tento den je dům opuštěn a tělo zůstává zavěšeno na trámu. Každý měsíc po dva roky pak někdo z vesnice přinese další zásoby jídla (Stirling, 1938: 114).

Válečníci Lau Fijians podle informantů někdy vkládali zbraně, spolu se samotným tělem, do kánoe a následně tělo se zbraněmi i s kánoí pohřbili v jeskyni (Thompson, 1940: 101).

U samoanských válečníků byly hroby obklopené oštěpy zapíchnutými do země, zatímco jejich zbraň a válečný kyj byly často umístěny na hrob a ponechány rozkladu a nikomu nebylo dovoleno na ně sahat. Jinak se pohřeb nelišil od pohřbu ostatních příslušníků společnosti – sestra nebo blízcí příbuzní zemřelého seděli u čela hrobu, ovívali tělo kouskem bílého oblečení a pronášeli k mrtvému: „Slitování s tebou. Jdi s dobrou vůlí a bez zášti k nám. Vesmi s sebou všechny nemoci a nás nech žít.“ Pak ukázali na západ a vykřikli: „Utrpení tam“, na východ: „Blahobyť tam“ a směrem ke hrobu: „Utrpení tam, ale nech mezi námi štěstí.“ Hodnotné rohože a ostatní majetek býval někdy pohřben s tělem (Stair, 1897: 183).

Když zemřel válečník indiánského kmene Creek přirozenou smrtí, což se stávalo spíše zřídka, po tři dny a tři noci byly odloženy válečné bubny, hudební nástroje a všechny další druhy zábavy. Tělo zesnulého

pak bylo omyto a pomazáno a následně vyneseno ze dveří ze strachu před znečištěním. Tělo bylo umístěno naproti dveřím domu na kůži divokého zvířete do sedící pozice, dívající se do dveří a byl obložený svým movitým majetkem. Po krátkém držení smutku byl mrtvý válečník nesen třikrát kolem domu, ve kterém pak byl pohřben. Na místě, ze kterého procesí vyšlo, se pokaždé na krátký okamžik zastavilo, zatímco šaman rodu zesnulého, který chodil před pohřebním průvodem, řekl basem „Jáh“ a pak tenorem „Jo“, což bylo současně zpíváno celým průvodem tak dlouho, dokud stačil dech. Pak šaman navázal sopránem He a náhle všichni utnuli zpěv a začali zařikávat „Wáh“. Tělo se pak pohřbilo asi metr hluboko do okrouhlé díry vykopané přímo pod domem, kde válečník zemřel. Tělo bylo do jámy opět umístěno v sedící pozici a zabalené do přikrývky, s ohnutýma a svázanýma nohama pod sebou. Válečník býval pomalován a jeho dýmka, šperky a válečné přívěsky byly dány k němu. Hrob pak byl přikrytý rákosem svázaným dohromady a vrstvou jílu. Příbuzní pak po následující čtyři dny hlasitě naříkali (Swanton, 1928: 389).

Stějně tak Allibamoni pohřbívali své mrtvé v sedící pozici, dostali obřadní dýmku a tabák. Válečník byl navíc pohřben se svojí výzbrojí, což bývala zbraň, střelný prach, kulky, toulec se šípy, luk, dřevěný kyj a sekera (Swanton, 1928; 397).

Kapuku staví pro své mrtvé válečníky pohřební plošiny. Tato jednoduchá plošina stojící na čtyřech vidlicových sloupkách je vysoká zhruba 120 centimetrů. Plošina se skládá ze dvou *mutaida*, hlavních trámů, ke kterým je přivázáno množství *keage*, křížných trámů, což vytváří plochu o velikosti zhruba 75 krát 170 centimetrů. Mrtvý válečník je položený směrem k nebi a s rukama podél těla. Na rozdíl od domů mrtvých, které jsou umístěny mimo vesnici, jsou tyto pohřební plošiny často vztyčovány bez omezení uvnitř osídlení (Pospíšil, 1963: 265). V případě, že válečník byl zasažen šípem, býval položen na plošinu i

s tímto šípem ponechaným v ráně. Bylo to z toho důvodu, aby byla vyvolána duše mrtvého válečníka a ta, pomocí přenosné magie, potrestala toho, kdo ho zabil (Pospíšil, 1978: 71)

ZÁVĚR

V úvodu této bakalářské práce jsem zmapoval, na základě odborných výzkumů, počátky a vývoj válečnictví. Svoji práci jsem opřel hlavně o Keitha F. Otterbeina a jeho antropologický výzkum předložený v knize *How War Began*, dále o souhrnnou publikaci *Warfare and Society* od dánské trojice Ton Otto, Henrik Thrane a Helle Vandkilde a o knihu *The Origins of War: Violence in Prehistory* od francouzských antropologů Jeana Guilainea a Jeana Zammita. Všechny tři tyto klíčové publikace byly vybrány hlavně z důvodu své recentnosti a inovativnímu přístupu k výzkumu. Odborný antropologický rozbor války a válečnictví je totiž stále na počátku své výzkumné dráhy a jako relativně mladý obor je velmi dynamický a je proto nutné sledovat nejnovější světové trendy. Ze všech tří výše uvedených publikací je patrné, že pohled na válku a studium válečnictví prodělal během posledních několika desetiletí mnoho zásadních změn, které ve svém výsledku změnily i pohled na počátek a vývoj války. Dodnes neexistuje shoda, kdy vlastně válka začala. Na jedné straně máme vědce, kteří věří, že válka vznikla před dvěma miliony let a je společným charakteristickým rysem lidstva po celém světě. Na straně druhé jsou vědci, kteří věří, že válka se vyvinula před pěti tisíci lety, v době, kdy vznikly první centralizované státy. Pravděpodobně žádný počáteční bod, kdy válka začala, nikdy neexistoval, protože počátek války nesmíme chápat jako otázku jednoho okamžiku, ale spíše jako dlouhotrvající proces. O něco jednodušší už je to s vývojem válečnictví, kde nám určitou představu dávají archeologické nálezy a studie zaměřené na vztah mezi válečnictvím a lovem, případně válečnictvím a obchodním stykem. Pro nás, jakožto obyvatele evropského kontinentu, stojí za povšimnutí i význam válečnictví, respektive jeho absence, při vytváření prvních centralizovaných států.

Cílem této práce bylo zjistit z etnografických studií, dostupných v elektronické databázi HRAF, jaká je variabilita artefaktů vkládaných do hrobu válečníků a jaká je variabilita pohřebních rituálů u pre-státních společností. Variabilita pohřebních rituálů byla sledována pomocí variability místa a typu uložení válečníka. Bohužel se ukázalo, že etnografické případy v databázi HRAF nevěnují pohřebním rituálům válečníků přílišnou pozornost. Z patnácti uvedených společností, ke kterým byl dostupný alespoň nějaký materiál, lze stěží vyvozovat závěry platné napříč společnostmi. V této práci jsem proto věnoval část prostoru popisu jednotlivých pohřebních rituálů. S artefakty vkládanými do hrobů válečníka souvisí vztah mezi symbolickou a praktickou rovinou pohřbů. Jedním z důvodů sledování variability vkládaných předmětů bylo zjistit, zda zbraně ukládané do hrobu skutečně sloužily svému majiteli, nebo zda se jednalo o přídavky, které měly pouze symbolickou hodnotu. Zajímavým se tak jeví to, že drtivá většina artefaktů vkládaných do hrobu válečníka byly jeho skutečné zbraně. Nesloužily tak pouze jako statusový odznak, ale odkazovaly ke skutečným činům zemřelého bojovníka. Jak jsem však již upozorňoval výše, vzorek patnácti společností nemůže být brán jako reprezentativní v globální perspektivě a proto by si toto téma zasloužilo další výzkum, rozšířený o studium dalšího materiálu, ne pouze případů uvedených v elektronické databázi HRAF.

4. POUŽITÁ LITERATURA

- BARKER, James Muirden Sidney. *Raids Among The Waica*. Boletín Indigenista Venezolano, 1959. 167 s.
- BECHER, Hans. *The Surara and Pakidai, two Qanoama Tribes in Northwest Brazil*. Hamburg: Kommissionsverlag Cram, De Gruyter & Co., 1960. 133 s.
- BUDIL, Ivo T. Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. 4. Vyd. Nakladatelství TRITON, 2003. 487s. ISBN 80-7254-321-0
- DENIG, Edwin Thompson. *Indian Tribes of the Upper Missouri*. Washington: Government Printing Office, 1930. 628 s.
- DIETERLEN, Germaine Wolf Katia. *An Essay on the Religion of the Bambara*. Paris: Presses Universitaires de France, 1951. 293 s.
- ELLIS, Christopher J. „Factors Influencing the Use of Stone Projectile Tips: An Ethnographic Perspective.“ v *Projectile Technology*. New York: Plenum Press, 1997.
- EMBER, Carol R.; EMBER, Melvin. *Cross-Cultural Research Methods*. 1. Vyd. Altamira Press, 2001. 164 s. ISBN 0-7425-0427-1
- GUILAINE, Jean.; ZAMMIT, Jean. *The Origins of War: Violence in Prehistory*. 1. Vyd. Blackwell Publishing, 2005. 282 s. ISBN 1-4051-1260-3
- HANDY, E.S.Craighill. *The Native Culture in the Marquesas*. Honolulu: The Museum, 1923. 358 s.
- HILGER, M. Inez. *Aruacanian Child Life and Its Cultural Background*. Washington: Smithsonian Institution, 1957. 439 s.
- HODDER, Ian. *Reading the Past: Current Approaches to interpretation in Archaeology*. 3. Vyd. Cambridge University Press, 2003. 293 s. ISBN 0-521-52884-4
- HODDER, Ian. *The Meanings of Things: Material Culture and Symbolic Expression*. 1. Vyd. London:Routledge and Kegan Paul, 2001. 265 s. ISBN 0-00-302065-7

- HORTON, Donald. *The Mundurucu*. Washington: U.S. Govt. Print. Off., 1948. 282 s.
- LANTIS, Margaret. *The Aleut Social System*. Lexington: University Press of Kentucky, 1970. 301 s.
- LEAKY, Richard E.; LEWIN, Roger. *Lidé od jezera*. 1 Vyd. Praha: Mír, n.p., 1984. 248 s. ISBN 23-060-84
- LITTLE, Kenneth Lindsay. *The Mende of Sierra Leone*. London: Routledge and Kegan Paul, 1951. 307 s.
- MILLER, Jay. *Delaware Personhood*. Anthropological Research Center of Northern New England, 1991. 27 s.
- MURPHY, Robert Francis. *Mundurucú Religion*. Los Angeles: University of California Press, 1958. 154 s.
- OTTERBEIN, Keith F. *How War Began*. Texas A&M University Press, 2004, 292 s. ISBN 1-58544-329-8
- OTTO, Ton,; THRANE, Henrik.; VANDKILDE, Helle. *Warfare and Society – Archaeological and Social Anthropological Perspectives* 1. Vyd. Aarhus University Press, 2006. 557 s. ISBN 87-7934-110-1
- PEARSON, Mike Parker. *The Archaeology of Death and Burial*. 1. Vyd. Texas A&M University Press, 2000. 250 s. ISBN 0-7509-1777-6
- POSPÍŠIL, Leopold J. *Kapauku Papuan Economy*. Yale University, 1963. 502 s.
- POSPÍŠIL, Leopold J. *The Kapauku Papuans of West New Guinea*. New York: Hold, Rinehart, and Winston, 1978. 130 s.
- SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. 1. Vyd. Nakladatelství Karolinum, 2005. 668 s. ISBN 80-246-0337-3
- STAIR, John B. *Old Samoa: Or Flotsam and Jetsam From the Pacific Ocean*. London: The religion Tract Society, 1897. 296 s.
- STIRLING, Matthew Williams. *Historical and Ethnographical Material on the Jivaro Indians*. Washington: Govt. Print. Off., 1938. 148 s.

SWANTON, John Reed. *Social Organization and Social Usages of the Indian of the Creek Confederacy*. Washington: U.S. Govt. Print. Off., 1928. 472 s.

THOMPSON, Laura. *Southern Lau, Fiji: An Ethnography*. Honolulu, Hawaii: Bernice P. Bishop Museum, 1940. 228 s.

TOCANTINS, Antonio *Manoel Goncalves Brunel Ariane*. Studies on the Mundurucu Tribe. Rio de Janeiro: J.M.N. Garcia, 1877. 78 s.

WALLACE, Ernest Hoebel E.A. *The Comanches: Lords of the South Plains*. Norman: University of Oklahoma Press, 1952. 381 s.

WARD, Albert E. *Navajo Graves: Some Preliminary Considerations For Recording and Classifying Reservation Burials*. Southern American Indian Society., 1978. 346 s.

5. RESUMÉ

This bachelor thesis presents a cross-culture research of burials of warriors in pre-state societies in Africa, North and South America and Oceania. The aim of this bachelor thesis was to find out the differences between funerals in pre-state societies and the variability of artefacts put into the grave and thereby find out the relation between symbolical and practical aspect of burials. The sample of 15 societies comes only from the ethnological sources in the Human Relations Area Files. The introduction of this bachelor thesis deals with history of study of warfare and with origins of weapons and history of war, as well as introduction of study of burial practices. The conclusion of this bachelor thesis shows that despite the differences between the investigated societies we can find some common points: one of them is the weapon put into the grave which used to be the real weapon used by the warrior. The second point is that the warriors usually try to carry the body (or at least a part of it) back home to be possible to perform a proper funeral.

6. PŘÍLOHY

Tabulka 1. Společnosti s dostupným etnografickým popisem pohřbu válečníků

Společnost	HRAF kód	Oblast	Citace
Aleut	NA06	Arktida	Lantis, 1970
Assiniboine	NF04	západ Severní Ameriky	Denig, 1812-1862; Hewitt, 1859-1937
Bambara	FA08	západní Afrika	Dieterlen, 1951
Comanche	NO06	západ Severní Ameriky	Wallace, 1952
Creek	NN11	Eastern Woodlands	Swanton, 1928
Delaware	NM07	Eastern Woodlands	Miller, 1991
Jivaro	SD09	Amazonie	Stirling, 1938
Kapauku	OJ29	Melanésie	Pospíšil, 1963
Lau Fijians	OQ06	Polynésie	Thompson, 1940
Mapuche	SG04	střední Andy	Hilger, 1957
Marquesas	OX06	Polynésie	Handy, 1923
Mende	FC07	západní Afrika	Little, 1951
Mundurucu	SQ13	Amazonie	Horton, 1948; Murphy, 1958; Tocantins, 1877
Navajo	NT13	západ Severní Ameriky	Ward, 1978
Samoans	OU08	Polynésie	Stair, 1897
Yanoama	SQ18	Amazonie	Barker, 1959; Becher, 1960

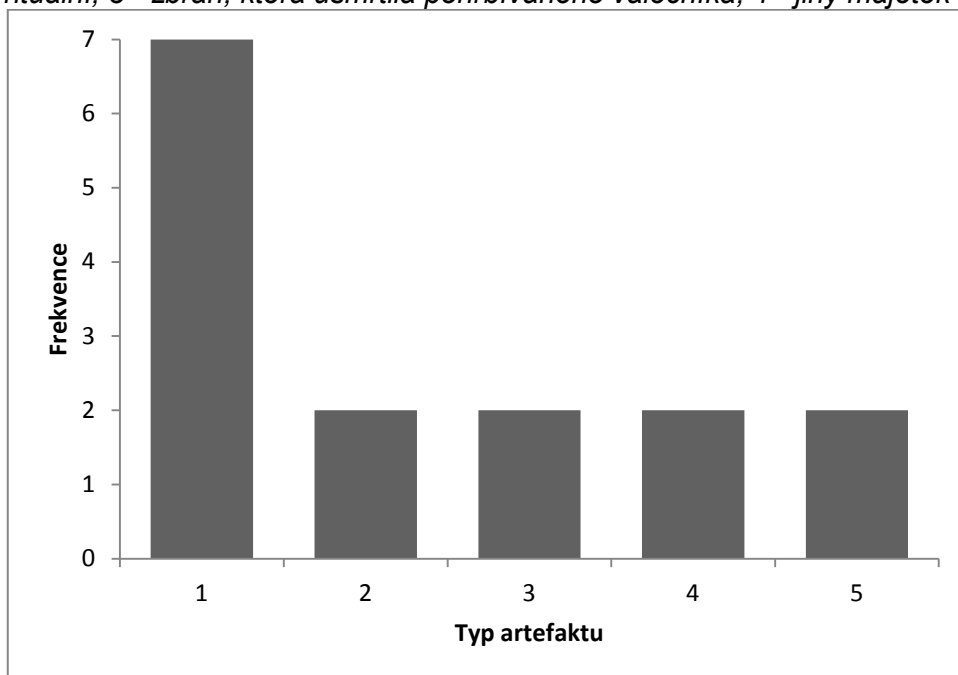
Tabulka 2. Kódování proměnných

Typ uložení	Místo pohřbu	Artefakty použité při pohřbu
1 - uložení do země	1 - v místě smrti	1 - zbraně používané válečníkem
2 - ponechání na zemi	2 - v místě, kde válečník žil	2 - zbraně rituální
3 - uložení do schránky nad zemí	3 - přenesení celého těla na jiné místo	3 - zbraň, která usmrtila pohřbívaného válečníka
4 - uložení na plošinu nad zemí	4 - přenesení části těla na jiné místo	4 - jiný majetek válečníka
5 - kremace	5 - přenesení popela	5 - jídlo
6 - jeskyně, převis		

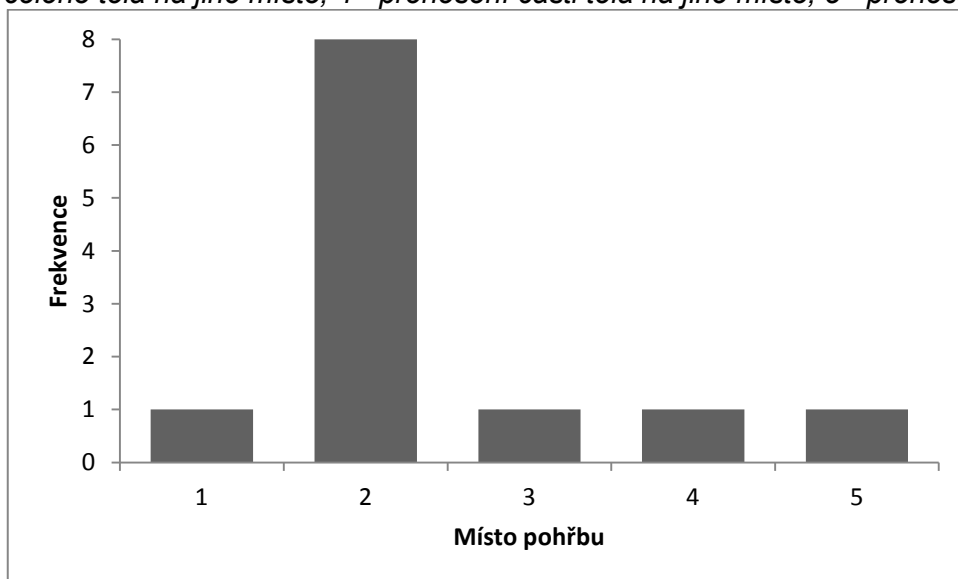
Tabulka 3. Datová matice s kódovanými proměnnými. Kód "-" označuje absenci informací.

Společnost	Typ uložení	Místo pohřbu	Artefakty použité při pohřbu
Aleut	-	3	1
Assiniboine	1	2	1
Bambara	1	2	3
Comanche	-	-	1, 4
Creek	1	2	1
Delaware	2	1	-
Jivaro	3	2	5
Kapauku	4	2	3
Lau Fijians	6	2	1
Mapuche	-	5	-
Marquesas	3	2	2, 5
Mundurucu	-	4	-
Navajo	-	-	1
Samoans	1	-	4
Yanoama	5	2	1

Graf 1. Artefakty použité při pohřbu. 1 - zbraně používané válečníkem, 2 - zbraně rituální, 3 - zbraň, která usmrtila pohřbívaného válečníka, 4 - jiný majetek

Graf 2. Místo pohřbu. 1 - v místě smrti, 2 - v místě, kde válečník žil, 3 - přenesení celého těla na jiné místo, 4 - přenesení části těla na jiné místo, 5 - přenesení popela

Graf 3. Typ uložení těla. 1 - uložení do země, 2 - ponechání na zemi, 3 - uložení do schránky nad zemí, 4 - uložení na plošinu nad zemí, 5 - kremace, 6 - jeskyně, převis

